Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 457-474

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22683

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 05.02.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (18.03.2019)- Referee 2 (20.04.2019)

This article was checked by iThenticate.

MUSTAFA İSÂMEDDİN'İN “ET-TANSİSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L-MUHTASAR”ININ TELHÎS VE MUHTASAR ŞERHLERİ ARASINDAKİ ÖNEMİ*

Gökhan DEMİR**

ÖZ

et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, XVIII. yüzyılın önemli şârihlerinden birisi olan Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin belâgatle alakalı şerhlerindendir. İsâmeddîn bu eserinde Kazvîni'nin Telhisü'l-Miftâh ve Taftazânî'nin Muhtasar adlı eserinde bulunan ve belâgat ilminde konulara şahit gösterilen beyitleri şerh etmiştir. Ayrıca bu eser, belâgat ilmini öğrenme, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama bakımından son derece önemlidir. Eser bu yönüyle, şu anki bilgilerimize göre, yazıldığı dönemden sonra Osmanlı medreselerinde belâgat alanında okutulan başucu kitaplarından biri olmuştur. Bununla birlikte bu eser Arapça sarf ve nahiv yönünden de zengin bilgiler içermektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında bu eserin şerh literatürümüzün önemli eserleri arasında bulunduğu söylenebilir. Bizim çalışmamızda et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserin Telhîs şerhleri içerisindeki yeri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. “Giriş” bölümünden sonra Mustafa İsâmeddîn'in hayatı ve eserleri tanıtılmıştır daha sonra Telhîs ve Muhtasar'ın belâgat ilmindeki yeri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu kısımda Telhîs'te geçen şahit beyitlerin şerhinden meydana gelen diğer eserlere de değinilmiştir. Çalışmamızın ana konusu İsâmeddîn'in eserinin incelenmesinin yapıldığı kısımlardır. Birinci kısımda, Mustafa İsâmeddîn'in bu eserinin nüshaları, muhtevâsı ve teknik özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda Mustafa İsâmeddîn'in eserde takip ettiği şerh metodu belirlenmeye ve örneklerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü kısımda et-Tansisü'l-Muntazar fî

* Bu çalışma Kasım 2016'da KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Programı'nda Prof. Dr. Mücahit KAÇAR gözetiminde tamamladığımız “et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar” adlı tezimizden üretilmiştir.

** Dr., Öğretmen-MEB, E-posta: gokhandemir28@gmail.com

Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar'ın belâgat, Telhis şerhleri içerisindeki yeri açısından değerine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Telhis, Muhtasar, şerh, Mustafa İsâmeddîn.

IMPORTANCE OF MUSTAFA ISAMEDDIN'S "ET-TANSISU'L-MUNTAZAR Fİ ŞERHI EBYATI'T-TELHIS VE'L-MUHTASAR" BETWEEN THE COMMENTARY OF TELHIS AND MUHTASAR

ABSTRACT

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar is one of commentary which is related to eloquence and belong to Mustafa İsâmeddîn Efendi who is one of the leading commentator of 18th century. In this work İsâmeddîn expounded the couplets which are in Kazvîni's Telhisü'l-Miftâh and Taftazânî's Muhtasar with the subject of eloquence. In addition, this work is very important in terms of learning the science of the eloquence, understanding and interpreting the couplets in Telhis and Muhtasar. In this respect, according to our current knowledge, the work was one of the leading books taught in the field of eloquence in Ottoman madrasahs after the period of writing. However, this work contains enhanced information on Arabic grammar and syntax. Considering all of this, it can be said that this work is among the important works of our commentary literature. In our work, it has been tried to analyze the work "et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar" in the commentary of Telhis. The work consists of five part. After the "Introduction" part, the lives and works of Mustafa İsâmeddîn were introduced. After this short information about the Telhis and Muhtasar's place in eloquence science is given. In this section, the features of other commentary works of the example to couplets in the Telhis were mentioned. Our study's main part is the parts where the İsâmeddîn's work is analyzed. The first part provides information about the copies, contents and specifications of Mustafa İsâmeddîn's work. In the second part, commendator method that Mustafa İsâmeddîn is following in the work is tried to be determined and stated by examples. In the third part, the place and importance of et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar in the eloquence and commentary of Telhis were mentioned. Our work which aims to contribute humbly to the eloquence science, is important to understand and interpret the couplets in Telhis and Muhtasar. In addition to this, it is considered to contribute to researchers who will study on the eloquence science.

STRUCTURED ABSTRACT

The vast majority of the researchers who are interested in the history of eloquence and eloquence, who are working on this subject, agree on the opinion that Telhis is of great importance. It is a major factor in the formation of this belief that after it has been written, it should be read as a textbook in madrasahs for centuries, and it should preserve its importance even in Turkish literature, which has been shaped in western influence since the 19th century, and it is still doing studies on different aspects of today.

First of all in our work, Mustafa Isameddin's life and works will be given briefly; the place of Telhîs and Muhtasar in the science of eloquence; briefly mentioning the works of the couplets in Telhîs, Muhtasar and Mutavvel; Mustafa Isameddin's et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar will be emphasized on the method of the commentary he followed at the time the place and importance of the et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar among these commentaries is remarkable.

The place of Telhîs and Muhtasar in the science of eloquence

The fact that the rules and terms of the eloquence become a detailed knowledge of science is a net of efforts to understand the Qur'an in the first place (Kacar, 2012, 11). The "Tafsir", which forms its own methods in order to examine the aspects of the Divine Grace of language and expression, has continuously developed and nurtured the language and literature sciences that form a substructure for them (Dağlar, 2007: 162). At the same time, the Qur'an was a source of modalities, examples and casualties as a measure of belief (Bilgegil, 2015, 34). Thus, working on the miracles and metaphor of the Qur'an has led to the emergence of a belief of knowledge (Diriöz, 2002, 255).

Sekkâki's "Miftâhu'l-Ulûm" sections have been identified and this work has become one of the main reference book of eloquence books to be written after himself (Aytekin, 2006, 18). Sekkâki with his work titled "Miftâhu'l-Ulûm", in this area has achieved fame; people working on the eloquence began admiring his work and writing abridgement and commentary. So much so that the people working on the eloquence set aside their talents in this area, to understand and comment his work (Özdoğan, 2002, 101).

The most important of the works written by Sekkâki is the work of Celâleddin Muhammed al-Hatîb al-Kazvîni titled "Telhîsü'l-Miftah" (Saraç, 2010, 25). Hatîb al-Kazvîni, tried to prove the originality of his own idea by making some changes, although he considered the composition of the work while summarizing the part of al-Miftâh concerning the eloquence (Güceyüz, 2015, 105). Trying to give a lot of information in summary in the work makes it difficult to use it. Therefore, a number of works have been carried out on the work in the form of commentary, annotations, explanations, abbreviations, writing in poetry, commentary of poem examples and translations in order to facilitate their understanding and use (Şanlı, 2010, XLIX).

Taftazani commentaried the covered subjects in Telhîs in his work "al-Mutavvel ale't-Telhîs", added some information from previous books, and responded that they objected to the objections of Kazvîni to former scholars. Taftazani then received "Muhtasaru'l-Me'ânî" in 756 on requests to shorten this work (Benli, 2005, 21). These two works of Taftazani were among the most important eloquence works in Ottoman madrasah (Bulut, 2013, 29).

et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar

İsameddin Efendi stated that he finished his work which he started in Istanbul at the end of his work at 11 Rebiülevvel 1184/5 July 1770 in Uskudar in the same year of 10 Receb (30 October). We have researched the libraries to reach the manuscript copy of the work but this copy has not been reached. Since the original copy was not available, the most

recent version of the work's copyright history was identified. In this respect, in the record of the Süleymaniye Library Halet Efendi issue number is 000790 writes that the manuscript was copied by Zekerîya Efendi in July 1772 (Rebiu'lahir 1186) after mentioning the copyright date of Mustafa İsâmeddîn. It is very likely that this work, which was copied about eighteen months after the writing of İsâmeddîn, is controlled by the castle.

This work, *et-Tansisü'l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar*, consists of the commentaries of the couplets which are couplets to the belief of knowledge in Telhîs and Muhtasar. In the 18th century, the great majority of his work was copyrighted by Mustafa İsmaddîn Efendi, consisting of translations and commentaries. The work, which has great significance at the point of correct understanding and interpretation of the couplets in Telhîs and Muhtasar, is also a very important resource in terms of eloquence terms and literary arts.

Mustafa İsâmeddîn's commentary method

This work of İsâmeddîn Efendi, *Telhîs* and *Muhtasar*, which consists of the commentaries of the couplets, begins with an Arabic introduction. He said that the couplets in *Telhîs* and *Muhtasar* are difficult to understand because of both the grammar direction and the content. He also stated that he decided to write a Turkish commentary in order to remove this difficulty altogether.

Mustafa İsâmeddîn first determined the prosody of the couplets and applied the prosody on the couplets. After the applied prosody on the couplets he gave information about the authors of couplets. In couplets whose writing is unclear, "the author is not certain." he said. The most important part of İsâmeddîn Efendi's commentary on the couplets in *Telhîs* and *Muhtasar* is the part in which the words and phrases in the couplets are explained in terms of grammar and syntax and their meanings are explained. He supported his explanations with references to the verses, hadith or other sources where he deemed necessary. However, some important works of eloquence were cited. In addition to referring to the works related to the eloquence, he also referred to many language and eloquence scholars; the sources of commentary and commentator; to his sheikh and the sheikh of his sheikh when the time came. As in the references to the works, the views of scholars have been confronted and the reader has been given the opportunity to compare them. In the section where İsâmeddîn Efendi explained the meaning of the couplets in *Telhîs* and *Muhtasar* in terms of grammar and syntax, attention was paid to the correct pronunciation of some words in the couplets and to the correct spelling of words according to the reading of the words. The most important part of his commentary is the part where the meaning of the couplets is given. In this section, the couplets were translated into Turkish. It is expressed in this section in which the words are shown as examples of literary art or the term of eloquence and in the section where the words are explained. In addition to all these, he determined the terms of literary arts and eloquence, and explained which couplet was used as an example of literary art or the term of eloquence. The term of eloquence which he deems necessary, also describes the meaning of lexicography and technical terms. İsâmeddîn Efendi expanded his translation after all these studies.

Conclusion

As it is known, the first studies about eloquence in Turkish literature are written in Arabic. According to our current information, works written in Turkish Sekkaki's Miftâhu'l-Ulum; Telhîs that is summary of Miftahu'l-Ulum made by Kazvîni; it consists of translations and commentaries of works named Mutavvel and Muhtasar written by Taftazânî based on this essay. After these main sources, no copyrighted works were written, and the madrasah of the Ottoman geography read the commentary, translations, or annotations of these basic works.

It is observed that the telhis species works in the direction of making the text more systematic in terms of language and structure rather than in terms of abstraction and abbreviations. In Arabic, Persian and Turkish, the role of these texts should be more than expected in the processing of words and concepts rather than being described and gaining nuances, finally increasing the possibilities of expression. In addition, there are 5 rules in which each of the copyright types is obliged to comply (the problem is clearly revealed, the collection of different issues under the top headings, the annotation of difficult issues, the beautification/ arbitration of expressions and expressions), the text, the commentary, and the withholding are all of the same validity and importance (Kara, 2010, 14-20).

Mustafa Isameddin, in his work that is name et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, the example couplets related to the scientific knowledge of the eloquence, located in the Muhtasar of the Taftazânî and Telhîs of Kazvîni, has expounded. İsameddin respectively, in the couplet prosody patterns has shown. Then explained these prosody concepts, examined the words in couplets in terms of accident and syntax. In some cases he also gave information on understanding the concepts related to eloquence. However, he has identified and explained the literary arts which are the examples of the commentaries, and finally gave the meaning of each couplet again.

As a result, the death of Mustafa Isameddin Efendi in the last quarter of the 18th century et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, according to our current knowledge, it is an extremely important work for the science of eloquence. It is a commentary on the works of Telhisü'l-Miftah (Kılıç, 2007, 338), which was read as a basic textbook for centuries in Ottoman madrasahs, and the witnesses cited in the works of Muhtasar, which were written to make it more intelligible. This work is extremely important in order to the learn eloquence science, understand and expound correctly of the couplets in Telhîs and Muhtasar. However, it is thought that there was one of the archaic books among the commentaries that were built in their own time and until then. In addition, this work contains rich information in terms of Arabic grammar and syntax. Taking all these into consideration, it can be said that this work is one of the important works of our commentary literature.

Keywords: Telhîs, Muhtasar, commentary, Mustafa İsameddin.

Giriş

Belâgat ve belâgat tarihiyle ilgilenen, bu konu üzerinde çalışma yapan araştırmacıların çoğu Telhîs'in büyük bir önemi olduğu kanaati üzerinde birleşmektedir. Yazıldıktan sonra asırlar boyunca

medreselerde ders kitabı olarak okutulması, 19. yüzyıldan itibaren Batı etkisinde şekillenen Türk edebiyatında bile önemini koruması ve günümüzde hâlâ değişik açılardan üzerinde çalışmalar yapıyor olması bu kanaatin oluşmasında büyük bir etkidir.

Hatîb el-Kazvî'nin "Telhîsü'l-Miftâh" ve Taftazânî'nin "Mutavvel" ve "Muhtasar" adlı eserleri üzerine şerhler, hâşiyeler, kısaltmalar (ihtisarlar), nazımlar, şevâhidinin (şiir örneklerinin) şerhleri ve tercümeler gibi çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Asırlarca aynı eserler üzerinde yapılan çalışmalar dikkate alınırsa bu çalışmaların bazılarının sadece Telhîs, Mutavvel ve Muhtasar gibi ana eserlerdeki mefhumlar üzerine yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu eserler üzerine yapılan bütün çalışmaları bir araya getirmek oldukça zordur.

Bu çalışmada ele alınan et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eser, Telhîs ve Muhtasar'daki belâgat ilmine şahit gösterilen beyitlerin şerhinden oluşmaktadır. Eser, XVIII. yüzyılda yaşayan, eserlerinin büyük çoğunluğu tercüme ve şerhlerden oluşan, Mustafa İsmâmeddîn Efendi tarafından telif edilmiştir. Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama noktasında dikkate değer bir önemi olan eser, belâgat terimleri ve edebî sanatlar bakımından da oldukça önemli bir kaynak niteliğindedir.

Aşağıda öncelikle Mustafâ İsmâmeddîn'in hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilecek; eserin alakalı olduğu Telhîs ve Muhtasar'ın belâgat ilmi içindeki yerine işaret edilecek; kısaca Telhîs, Muhtasar ve Mutavvel'deki şahit beyitlerin şerhinden oluşan eserlere değinilecek; Mustafa İsmâmeddîn'in et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ı şerh ettiği sırada izlediği şerh metodu üzerinde durulacak ve et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ın bu şerhler arasındaki yeri ve önemine dikkat çekilecektir.

Mustafa İsmâmeddîn'in hayatı ve eserleri¹

1. Hayatı

Mustafa İsmâmeddîn'in açık ismi Ebu'l-İsme(t) Mustafâ İsmâmeddîn Efendi bin Abdullah bin Selim bin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el-Hüseyinî en-Nakşibendî el-Üsküdarî'dir (Bağdatlı İsmail Paşa, 1900, 402; Bursalı Mehmed Tâhir, 2000, 369; Tuman, 2001, 687). Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Doğum yeri hususunda ise et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserinin ferağ kaydından Üsküdarlı olduğu anlaşılmaktadır.

İsmâmeddîn'in ailesi hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Ailesi hakkında tek ve en kapsamlı bilgi Esad Mehmed Efendi'nin Bağçe-i Safâ-Endûz adlı eserinde bulunmaktadır. Buna göre, babasının adı Abdullah'tır. Annesi, Vak'anüvis Seyyid Hakim Efendi'nin kız kardeşidir. Ebu'l-Hüdâ Mehmed 'İsmet ve Ebu'l-Bekâ-yı Ma'sûm isminde iki oğlu bulunmaktadır. Oğullarından birisi 1200 (1785) Muharrem'inde diğeri de 1222 (1807/1808) yılında müderris olmuştur. Süleymaniye'de müderrislik yaparken biri 1245 (1829/1830), diğeri ise altmışlı yaşlarında 1243 (1827/1828)'te vefat etmiştir.

İsmâmeddîn, Nakşibendî tarikatına mensuptur. Nakşibendîliğin Kâsânîyye kolunun İstanbul'da yayılmasına öncülük eden mutasavvıflardan biri olan (Çetin, 2014, 350) Abdullah Nidâî-i Kaşgarî'den hilafet almıştır. Dinî ilimlerin yanında edebî bilgileri de öğrenmiştir. Edebî bilgileri öğrenme noktasında şeyhi Ebu's-Safâ İbrahim el-Halebî'den 1159 (1746-47) yılında Muhtasar eğitimi almaya başlamış; 1167 (1754) Receb'inde imtihanla 'ilmiye sınıfı'na girmiştir (Oğraş, 2001, 145).

Rıza Oğraş'ın hazırladığı Mehmed Esad Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u adlı eserde Mustafa İsmâmeddîn'in 1192 (1778-79) senesinde Üsküdar kadısı (molla veya müderris de deniliyordu) olduğu

¹ Bu kısım "et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar" adlı Doktora tezimizden yararlanılarak oluşturulmuştur.

belirtilmektedir. Sicill-i Osmânî'de de vefat etmeden iki sene evvele tekabül eden Rebûlevvel 1201/Ocak 1787 tarihinde Edirne kadısı olduğu ifade edilmektedir.

Mustafa İsmâmeddîn, Bağçe-i Safâ-Endûz'da geçen "(...) bin iki yüz iki sâli irtihâl-i 'âlem-i âhiret eden (...)" (Oğraş, 2001, 145) ifadesine göre 1202/1787-88; Osmanlı Müellifleri'nde geçen "1203 tarihinde Üsküdar'da irtihâl eyledi." (Mehmed Tâhir, 2000, 369) şeklindeki ifadeye göre 1203/1788-1789 senesinde vefat etmiştir. Sicill-i Osmânî'de ise "III. Selim devri (1789-1807) başlarında vefat etmiştir." (Süreyyâ, 1996, 802) şeklinde bir ibareye rastlanmaktadır. III. Selim devri başlarında ifadesine bakılırsa İsmâmeddîn'in 1203/1788-1789 senesinde vefat etme ihtimali daha yüksektir.

Yukarıdaki ifadelerde Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin Üsküdar'da vefat ettiği belirtilmektedir. Bunun üzerine Üsküdar'daki mezarlıklar, Kaşgârî Tekkesi'nin Hazîresindeki mezarlar incelenmiş ancak Mustafa İsmâmeddîn Efendi el-Üsküdârî adı altında herhangi bir mezar taşı bulunamamıştır. Bununla birlikte bahsi geçen mezarlıklar üzerine yapılan çalışmalar da gözden geçirilmiş yine de somut bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla İsmâmeddîn'in Üsküdar'da vefat ettiği ve mezarının Üsküdar'da olduğu bilgisi tartışmaya açık bir bilgidir.

2. Eserleri

Mustafa İsmâmeddîn, XVIII. yüzyılın üzerinde durulması gereken önemli şahsiyetlerinden birisidir. Yaşadığı yüzyılda imtihanla 'ilmiye sınıfı'na girmeyi başarmıştır. Eserleri çeşitlilik bakımından geniş bir yelpazede toplanabilir. İsmâmeddîn, hem bir şârih, hem bir mütercim, hem bir dilci hem de -tarikat ehli olması hasebiyle- dini ilimlere vakıf çok yönlü bir ilim adamıdır.

İsmâmeddin Efendi daha çok medrese eğitiminde ve belâgat alanında üne sahip Arapça kasîdelerin şerhini yapmıştır. Bu şerhlerin bazıları Arapça bazıları Türkçe yapılmıştır. Bazı durumlarda ise herhangi bir esere yaptığı Arapça şerhi sonradan Türkçeye tercüme etmiştir. Bu şekilde telif ettiği eserlerin hem şârihi hem de mütercimi olması dikkat çekmektedir. Bazı eserleri ise başka bir ilim adamının Arapça veya Farsça yazdığı teliflerin Türkçeye tercümesinden meydana gelmektedir.

"Zâdü'l-'İbâd fî Şerhi Zuhri'l-Ma'âd", eş-Şeyh Muhammed Şerefüddin el-Bûsîrî'nin "bi-Kasîdeti'l-müsemmat bi-Zuhri'l-Me'âd 'alâ Vezni Bânet Su'âd" adlı kasîdesine Arapça yazılmış bir şerhtir. "eş-Şa'sa'atü'l-Kameriyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudariyye" yine el-Bûsîrî'nin "Kasîde-i Mudariyye" adlı eserine yazılmış şerhleri bir araya toplayarak oluşturduğu Arapça şerhidir. "el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudariyye" ise bu Arapça şerhin Türkçeye tercümesidir.

Ka'b bin Zühayr'in "Bânet Su'âd"ı ve "Kasîde-i Dimyatiyye"si üzerine belâgat alanında yetkin kişilerce yapılan şerhleri bir araya getirmiş ardından bu şerhleri Türkçeye tercüme etmiştir. "Kasîde-i Dimyatiyye" için yaptığı çalışmanın adı: "Tercemetü Şerhi Nevâbigü'l-Kelim li-Bâyezîd ve li'l-Hublî ve lisân-ı 'azbû'l-beyân-ı 'Arabî üzre Şerhü'l-Kasîdetü'd-Dimyatiyye"; "Bânet Su'âd" için yaptığı çalışmanın adı ise "Aksa'l-Müfâd fî Tercemeti's-Şerheyn ve Kühü'l-Murâd fî Beyâni Bânet Su'âd"dır.

"Şerhi Kasîdetü'l-Münferice" adlı eseri İbnü'n-Nahvî'nin "Kasîde-i Münferice"sinin bir şerhidir. Dîbâcede, eserin daha iyi anlaşılması için Türkçe kaleme alındığı ifade edilmektedir.

"Şerh 'ale'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye" ve "Şerhi Kasîde-i Tantarâniyye" adlı eserleri de Abdülkâdir Geylânî'nin "Tâ'iyye" ve Mûnüddîn Ebû Nasr Ahmed b. Abdirrezzâk et-Tantarânî el-Merâğî'nin "Kasîde-i Tantarâniyye" gibi meşhur Arapça kasîdelerinin Türkçe şerhleridir.

“Müretteb Müfredât-ı Siyâhî”, Dervîş Siyâhî el-Karamânî el-Lârendevî’nin “Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ” adındaki tıp alanında 4853 kelimenin manasını ihtiva eden bir sözlük olan eserinin daha iyi anlaşılması amacıyla yeniden tertip edilmiş halidir.²

“Tercüme-i en-Ni’amu’s-sevâbig fî Şerhi Kelimi’n-Nevâbig” adlı eseri Zemahşerî’nin “Kelimü’n-Nevâbig” adlı eserine Sa’düddîn Taftâzânî tarafından yazılan “en-Ni’amu’s-Sevâbig” adlı şerhinin Türkçeye tercümesidir.

“Tercemetün Risâletün el-Hafîn Şeyh ‘Abdullâh el-Kaşgarî” adlı eseri Abdullah Nidâî Kaşgarî’nin “Risâle-i Hakkıyye”sinin Türkçe tercümesidir. Bu eser, mütercimnin intisap ettiği Nakşibendiyye tarikatının ilkelerini ortaya koymaktadır. İsmâmeddîn, bu eseri tercüme ederek onun gün yüzüne çıkmasını ve daha anlaşılır olmasını sağlamıştır.

Arûz ilmi sahasında telif edilmiş önemli eserlerinden olan “Şerhi Arûzu’l-Endelüsî” Ebû Abdullah Muhammed Endelüsî’nin “Arûz-ı Endelüsî” adlı eserinin Türkçe şerhidir. Bu eser arûz bahirleri ve darbları hakkında önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Mustafa İsmâmeddîn sadece Arapçaya değil Farsçaya da hakim bir ilim adamıdır. “Şerhi Beyt-i Hüsrev-i Dehlevî” isimli eseri Mollâ Câmî ve Sarhoş Bâlî’nin şerhlerinden yararlanarak Emîr Hüsrev-i Dehlevî’nin Farsça bir beytinin Türkçe şerhidir.³

Klasik metinlerden sayılan toplamda 451 beyit ve 27 rubai ihtiva eden Farsça bir sözlük olan Şâhidî’nin “Tuhfe-i Şâhidî”sini “Zebân-ı Türkî üzre Gülşen-i Şâhidî ‘alâ-Tuhfeti’ş-Şâhidî” ismiyle Türkçe şerh etmiştir. Söz konusu eser mütercimnin Arapçanın yanında Farsçaya olan hakimiyetini göstermesi bakımından önemli bir eserdir.

“Tercüme-i Şerhi Mefâtihu’d-Dürriyye fî İsbâtî’l-Kavânîni’d-Deriyye” adlı eseri Ebu Bekir es-Sivâsî’nin “Mefâtihu’d-Dürriyye fî İsbâtî’l-Kavânîni’d-Deriyye” isimli Farsça gramer kitabının tercümesidir.

Belâgat ilminin klasik metinlerinden olan Telhîs ve Muhtasar’daki beyitlerin şerhinden meydana gelen “et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâtî’t-Telhîs ve’l-Muhtasar” belâgat alanında İsmâmeddîn’in telif ettiği önemli eserlerin başında gelmektedir. Beyitler şerh edilirken gramer, edebî sanatlar, arûz ve belâgat terimleri açısından önemli bilgiler ortaya koyulmuştur.

Telhîs ve Muhtasar’ın belâgat ilmi içindeki yeri

Şiirsel söz, inci ile dikkat çekici bir paralellik oluşturur ve dile gelmemiş biçimiyle sedefteki inciye tekabül eder. Bu safhada özü değerli olmakla birlikte, diğer nitelikleri kazanmak için, dile gelmeyi bekler. İfade edilmiş söz; işlenmiş, parlatılmış ve ipliğe dizilmek için delinmiş inciye benzer. Sözün dile gelme noktasıyla, ifade edilme noktası arasında çok ciddi bir işlem süreci vardır. Bu işlem sürecinin belâgat olarak nitelenen güzel anlatım unsurlarının mihenginden geçiş olduğunu söyleyebiliriz. Bahsi geçen süreçten sonra söz, soyut yapısından çıkarak somutlaşır. Artık işlenmiş inciye yani kelimeye dönüşmüştür (Avşar, 2007: 167). -Fuzûlî’nin ifadesiyle- geceden sabaha fikir deryasına dalıp şiir elması ile söylenmemiş bir söz incisi delmeye çalışan divan şairi, söylenmiş bir sözün, evvelce söylendiği için; söylenmemiş bir sözün de daha önce söylenmediği için beğenilmediği bir ortamda kendini ifade etmek durumundadır. Tam da bu noktada, bilim dalı olarak şiire bakan yönüyle

² Dr. Öğr. Üyesi Sibel Murad, “Mustafa İsmâmeddîn’in Müretteb Müfredât-ı Siyâhî’si” adlı makalesinde Mustafa İsmâmeddîn’in Müretteb Müfredât-ı Siyâhî’si ile Dervîş Siyâhî el-Karamânî el-Lârendevî’nin ‘Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ’ adlı eserini karşılaştırmış ve Müretteb Müfredât-ı Siyâhî’yi detaylı olarak incelemiştir.

³ Prof. Dr. Mücahit Kaçar, “Tûfân Vakti Hz. Nûh’a Teyemmüm Farz Mıdır? (Emîr Hüsrev Dehlevî’nin Şathiyye Türündeki Bir Beytinin Şerhleri Üzerine)” adlı makalesinde Emîr Hüsrev Dehlevî’nin şathiyye olarak da değerlendirilebilecek bu beytinin beş farklı şerhini (Molla Câmî, Sarhoş Bâlî, Mustafa İsmâmeddîn, Salâhî ve Mehmed Râif) karşılaştırmış ve metinlerini sunmuştur.

belâgat; dağınık hayâl ve ilhamları şiirsel ifadeye büründürerek söyleyiş mükemmelliğini yakalamak için vardır (Tanyıldız, 2007, 731).

Belâgatın kuralları ve terimleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş bir ilim dalı haline gelmesi, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çabalarının bir neticesidir (Kaçar, 2012, 11). Kur'ân aynı zamanda bir belâgat ölçüsü olarak da usûl, misâl ve kâideler kaynağıydı (Bilgegil, 2015, 34). İlâhî Kelâmı dil ve anlatım yönlerinden incelemek için kendine has usûller oluşturan "tefsir", kendileri için alt yapı oluşturan dil ve edebiyat bilimlerini sürekli olarak besleyip geliştirmiştir (Dağlar, 2007: 162). Kur'ân'ın i'câzı ve mecâzları üzerine yapılan bu çalışmalar, bir belâgat ilminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Diriöz, 2002, 255).

Sekkâkî'nin "Miftâhu'l-Ulûm"uyla belâgatın bölümleri belirlenmiş ve bu eser, kendinden sonra yazılacak belâgat kitaplarının temel başvuru kitap[larından biri] olmuştur (Aytekin, 2006, 18). Sekkâkî "Miftâhu'l-Ulûm" adlı eseriyle bu alanda şöhrete kavuşmuş; belâgatçılar onun bu eserine hayran kalarak telhîs ve şerhler yazmaya başlamışlardır. O kadar ki, belâgatçılar bu alandaki kabiliyetlerini bir yana bırakarak, onun eserini anlamaya ve şerh etmeye koyulmuşlardır (Özdoğan, 2002, 101).

Sekkâkî'nin ortaya koyduğu çerçevede yazılan eserlerin en önemlisi Celâleddin Muhammed el-Hatîb el-Kazvî'nin "Telhîsü'l-Miftâh" isimli eseridir (Saraç, 2010, 25). Hatîb el-Kazvî'nin "el-Miftâh"ın belâgatle ilgili olan kısmını özetlerken eserdeki tertibi gözetmişse de, birtakım değişiklikler yaparak, kendi fikrinin orijinalliğini ispatlamaya çalışmıştır (Güceyüz, 2015, 105). Eserde pek çok bilginin özet ifadelerle verilmeye çalışılması, bu eserden yararlanmayı zorlaştırmıştır. Bundan dolayı eser üzerinde, anlaşılmasını ve kullanımını kolaylaştırmak amacıyla şerh, hâşiye, ta'lik, ihtisâr, nazma çekme, şevâhidinin (şiir örneklerinin) şerhi ve tercüme şeklinde çok sayıda çalışma yapılmıştır (Şanlı, 2010, XLIX).

Taftazânî "el-Mutavvel ale't-Telhîs" adlı eserinde Telhîs'te bulunan kapalı hususları şerhetmiş, önceki kitaplardan bazı bilgiler ilave etmiş ve Kazvî'nin eski bilgilere yönelttiği itirazlardan haksız bulduklarına cevap vermiştir. Taftazânî, daha sonra bu eserini ihtisar etmesi yönündeki talepler üzerine 756'da "Muhtasarü'l-Me'ânî"yi kaleme almıştır (Benli, 2005, 21). Taftazânî'nin bu iki eseri de Osmanlı medreselerinde okutulan en önemli belâgat eserleri arasında yerini almıştır (Bulut, 2013, 29).

et-Tansîsü'l Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, Telhîs ve Muhtasar'daki şiir örneklerinin (şahit beyitlerin) Türkçe şerhinden ibarettir. Bunun yanında Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitlerin Türkçe tercüme ve/veya şerhlerini ihtiva eden, Mustafa İsmâeddîn Efendi'nin eseri dışında kaleme alınan eserler de bulunmaktadır. Bu sebeple Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitlerin Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında aşağıda kısaca bilgi verilecektir.⁴ Haklarında bilgi verilen şerh ve tercümeler tarafımızca incelenmiş, incelenen eserlerin nüsha ve kütüphane bilgileri ilgili yerlerde sunulmuştur.

⁴Telhîs, Mutavvel, Mu'avvel ve Muhtasarın metinlerinin tümüyle ilgili şerh, tercüme, hâşiye, ihtisar, nazım gibi diğer çalışmalar için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: AKDAĞ Ahmet (2015). "Abdülganî Gürânî ve "Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh" Adlı Eseri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (15/1), s. 321-342.; AYTEKİN Murat (2006). *Vak'anüvis Hafîl Nûrî'nin "Matla'u'n-Nûr" Adlı Telhîs Tercümesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara; GÜCEYÜZ İsa (2015). *Belâgat Literatürünün Târihi Seyri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.; İSHAKOĞLU Ömer (2004). *Türklerin XV-XVI. Asırlarda Arapça Belâgata Yaptığı Katkıları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.; Kâtip Çelebi (2007). *Keşfü'z-Zunûn*, C. 1, 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.; KILIÇ Atabey (1990). *Üskübî'nin Şerhi Telhîs'i*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.; ŞANLI İsmet (2010). *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi (Tenkitli Metin)*, Ankara: Ürün Yayınları.; SARAÇ M. A. Yekta (2004). "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies, Harvard University (ABD)*, C. 27 S. 4, s. 311-344.; YALAR Mehmet (1997). *El-Hatîb El-Kazvî ve Belâgat İlmindeki Yeri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.; YAZAR Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

a. Ebu'l-İsme Mustafa İsmâeddîn el-Üsküdarî (öl. 1203H.=1788-1789M.), *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâtî't-Telhîs ve'l-Muhtasar*.

et-Tansîsü'l Muntazar fî Şerhi Ebyâtî't-Telhîs ve'l-Muhtasar başlığı altında eser hakkında detaylı bilgi verilecektir.

b. Arûzî Muhammed Efendi (öl. 1083H.=1672M.), *Tercemetü Ebyâtî't-Telhîs*.

Arûzî Muhammed Efendi'nin varlığından ve Telhîs'teki beyitleri ihtiva eden bir tercümesi olduğundan bahseden kişi Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'dir. "*Arabî ilimlere vakıf bir zat olup Bosnalıdır. 1083 H. de İstanbul'da vefat etti. Arûz ilmine dair risaleleri olduğu gibi (Telhis'in) beyitlerini de terceme etmiştir.*" ifadelerinden Arûzî Muhammed Efendi'nin bir Telhîs tercümesi olduğu anlaşılmaktadır (Bursalı Mehmed Tâhir, 2000, 261). Fakat kütüphane ve kataloglarda yapılan tarama ve araştırmalar sonucu eserin herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır.

c. Mehmed Zihnî Efendi (öl. 1328H.=1911M.), *el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâtî't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid*.⁵

Mehmed Zihnî Efendi, eserin dîbâce bölümünde belirttiği üzere Hatîb el-Kazvînî'nin belâgata dair Telhîsu'l-Miftâh'ı ile Taftâzânî'nin buna yazdığı el-Mutavvel ve Muhtasaru'l-Me'ânî adlı şerhleri ve Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin el-Mutavvel'e yazdığı hâşiyedeki beyitleri (649 beyit) bir araya getirerek şerh ve izah etmiştir. Bunu yaparken beyitlerin şairleri hakkında da bilgi vermektedir.

Eserde, ilk olarak beytin hangi bahre mensup olduğu, nereden alındığı ve kime ait olduğu ifade edilmektedir. Bu sırada şairler hakkında bilgiler verildiği de görülmektedir. Bundan sonra beyitte geçen kelimeler sarf ve nahiv bakımından incelenmektedir. Kelimelerin incelenmesi tamamlandıktan sonra "Mefhûm-ı Beyt" başlığı altında beytin manası aktarılmaya çalışılmıştır. Beyitlerin manası aktarılırken ek bilgiler verilmek isteniyorsa bu "Fâide" başlığı altında ifade edilmiştir. Bununla birlikte beytin kaynağı hakkında verilmek istenen ek bilgiler hâşiyede gösterilmiştir.

d. Ahmet Müderrisoğlu, *Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat*.⁶

İsminden de anlaşılacağı üzere Telhîs'teki Arap edebiyatına malolmuş şahit beyitlerin şerhinden oluşan eserde şerh edilen bazı beyitler Telhîs'te yer almamaktadır. Örneğin me'ânî bölümündeki 19, 22, 43, 50; beyân bölümündeki 6 ve 17 numaralı şiirler şârihin de belirttiği üzere Taftâzânî'nin Muhtasar adlı eserinden, bedî' bölümündeki 6 numaralı şiir ise Havâşî Bedî' adlı eserden alınmıştır.

Ahmet Müderrisoğlu, her beyte bir numara vermiştir. Numaradan sonra beyit/beyitler Arapça yazılmıştır. Beyitlerin hangi arûz bahrine ait olduğu dipnotta gösterilmiştir. Her beyitte olmasa da beyitlerin çoğu daha iyi anlaşılması amacıyla harekelendirilmiştir. Beytin Arapçası yazıldıktan sonra "Müfredât" başlığı altında beyit/beyitlerdeki kelimelerin manası verilmiştir. Kelimelerin manası verildikten sonra "Terceme ve Şerh" başlığı altında beytin ilk önce kim tarafından yazıldığı söylenmiş ve ne anlama geldiği ifade edilmiştir. Daha sonra beytin şerh edildiği kısma geçilmektedir.

Beyitlerin şerh edildiği kısımda söz konusu beyit veya beyitlerin Telhîs'te hangi mevzuaya örnek gösterildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda şiirin örnek gösterildiği sanatı da ifade etmiş ve bu sanatın ne olduğunu açıklamıştır. Şârih, şerh ettiği beyitlerin genelinde Arapça, Farsça veya Türkçe şiirler, ayetler, hadisler, kalıplaşmış sözler ve dil ve belâgat alimlerinin sözlerinden de alıntılar yapmıştır. Bu alıntılardan gerekli görülenler için çeşitli açıklamalar varsa bunlar dipnotta gösterilmiştir.

⁵ İncelenen eser Âsitâne Kitabevi yayınları tarafından 10 Cemâziyelevvel 1328/20 Mayıs 1910 tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılan, 568 sayfadan müteşekkil bir nüshanın tıpkıbasımıdır. Eserin sonundaki kayda göre Kavlü'l-Ceyyid ilk olarak 1305 senesinin Rebîülâhîr'inde (Aralık/Ocak 1877-1878) yayımlanmıştır. Âsitâne'nin yayın yılı belirtilmemiştir.

⁶ Eser, 2006 yılında İstanbul'da Çamlıca Yayınları tarafından basılmıştır. Yazarı emekli müftülerden Ahmet Müderrisoğlu'dur. Eser, Müderrisoğlu'nun torunu Şükrü Özger tarafından yayına hazırlanmıştır. "Me'ânî beyitleri", "Beyân beyitleri" ve "Bedî' beyitleri" şeklinde üç kısımda ele alınan eser, 475 sayfadan oluşmaktadır.

1. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar

1.1.Nüshaları

İsmâeddîn Efendi, eserin sonunda 11 Rebîülevvel 1184/5 Temmuz 1770 tarihinde İstanbul'da başladığı eserini aynı senenin 10 Receb'inde (30 Ekim) Üsküdar'da bitirdiğini ifade etmektedir. Tarafımızca eserin müellif hattı nüshasına ulaşmak için kütüphaneler taranmış ancak bu nüshaya ulaşılamamıştır. Asıl nüshaya ulaşılamadığı için şârihin kontrolünden geçme olasılığının en kuvvetli olduğu, eserin telif tarihine en yakın tarihli nüsha tespit edilmiştir. Bu vesileyle tespit edilen Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 790 referans numaralı nüshanın ferağ kaydında, Mustafa İsmâeddîn'in telif tarihi zikredildikten sonra, eserin Temmuz 1772'de (Rebîülâhir 1186) Zekeriya Efendi tarafından istinsah edildiği yazmaktadır. İsmâeddîn'in eserini telif ettikten yaklaşık on sekiz ay sonra istinsah edilen bu nüshanın şârih tarafından kontrol edilme olasılığı oldukça yüksektir. Eserin bunun dışındaki yazma nüshaları şunlardır: Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 447; Ragıp Paşa Kütüphanesi 1237; Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 5479; Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Müzesi 1561; Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 1230; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 4060; Edirne Selimiye Kütüphanesi 1794 ve 1795. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında Mısır Millî Kütüphanesi'nde Mecami Talat 745 ve Edebî Türki Talat 145 künyeleriyle Bosna Gazi Hüseyin Kütüphanesi'nde R-1332 künyesiyle kayıtlı nüshalar tespit edilmiştir.

Eserin matbu olan en eski örneği 1258 senesinde Matbaa-i Âmire'de yapılan baskıdır. Aynı matbaada 1259, 1268 ve 1276 senelerinde yapılan baskılara da rastlamak mümkündür. Mehmed Esad Matbaası, Ali Rıza Efendi Matbaası (1274), Yeni Osmanlı Matbaası (1308), Mihran Matbaası (1304), Sahafiye-i Osmaniye Matbaası (1308) eserin basımını üstlenen diğer matbaalardır. Matbu olan nüshaların sayfa sayısı 272 ile 276 varak arasında değişmektedir.

1.2.Muhtevâsı

Telhîs ve Muhtasar'daki beyitlerin şerhini yaptığı bu eserine Arapça bir mukaddime ile başlayan İsmâeddîn Efendi, hamdele ve salvele bölümünden sonra sözü kaynak metne getirmektedir. Telhîs ve onun şerhi olan Muhtasar'daki beyitlerin gerek gramer yönü gerekse de muhtevâsı dolayısıyla anlaşılmasının zor olduğunu söylemiştir. Bu zorluğu ortadan kaldırmak için de kaynak beyitlerin lafızlarını hal edecek, i'râb ve manasını ortaya çıkarıp açıklayacak Türkçe bir şerh yazmaya karar verdiğini ifade etmiştir.

Eserde [45], [94], [98], [138], [159], [172], [174], [175] ve [323]. beyitler mükerrer olmak üzere Telhîs ve Muhtasar'da şahit gösterilen toplam 340 beyit şerh edilmiştir.

2. Mustafa İsmâeddîn'in et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da takip ettiği şerh metodu⁷

Telhîs ve Muhtasar'daki beyitler, müstakil bir eserin bütünü olmadıkları ve aynı kişi tarafından söylenmedikleri için ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız olarak şerh edilmiştir (Yazar, 2017, 123). Şârihin şerh sırasında izlediği yolu metinden örneklemeler yaparak şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. İsmâeddîn Efendi, eserine evvela bütün beyitlerin hangi bahirden, arûzdan ve darbdan olduğunu belirterek başlamaktadır.

"Bu iki beyt-i müdevver baîr-ı kâmilün darb-ı meczû ' müreffelindendür. Lâkin beyt-i şânî darb-ı meczû ' mużmar/müreffelindendür (71a)."

⁷ Bu kısımda Prof. Dr. Sadık Yazar'ın Mustafa İsmâeddîn'in bütün eserlerini ele alarak şerh metodunu ortaya koyduğu "Mustafa İsmâeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usûlü" adlı makalesinden yararlanılmıştır.

2. Arap edebiyatındaki aruz teorisi ve kavramlarına göre beyitlerin bahirleri ve arûz bilgisi belirtildikten sonra beyitlerin taktî'i yapılmaktadır. Taktî' yapılırken beyitte geçen kelimeler tef'ilelere göre nasıl okunuyorsa öylece tekrar yazılmıştır. Arûz ilmine mahsus olan terimler de bahirlerin özelliklerine göre ifade edilmiştir.

"Takṭî'i تشاب fe'ül maḳbūz هدمعياد mefā'ilün maḳbūz جراو fe'ül maḳbūz مدامتى mefā'ilün maḳbūza فمئمت fe'ülün لمافلكا mefā'ilün سعيني fe'ülün يتسكبو mefā'ilün maḳbūz فوللا fe'ülün ادري هما ادري fe'ülün جفون fe'ül maḳbūz ياممنعب mefā'ilün رتيكن fe'ülün تاشريو maḳbūz (83a)."

3. Beytin taktî'i yapıldıktan sonra kim tarafından söylendiği yani kâ'ili belirtilmiştir. Kim tarafından söylendiği belli olmayan beyitlerde -[26], [115], [153] ve [219]- "kâ'ili nâ-ma'lûmdur" vb. ifadelerle rastlanmaktadır.

Bazı beyitlerde beytin şairi hakkında ihtilafa düşüldüğü belirtilmiştir. Bu durumlarda şurrâhın görüşlerine yer verilmiştir. Böylece beytin kime ait olduğuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Beytin kim tarafından söylendiği ifade edildikten sonra kimin için söylendiği, nerede ve ne zaman söylendiği, hangi eserde yer aldığı gibi konulara da açıklık getirilmiştir.

"Ḳā'ili Cirmî nām şā'irdür. Aṭvelde Ḥuzeymî ba'z ḥavāşda Cerimî vāḳi' olmışdur. Leyş nām oğluna merşiye idüp nefsin şiddet-i ḥüzn ve muşibetine şabr ile vaşf ider. Tanşışde 'Arab-ı Şāmuñ emîri olan Ebu'l-Heydām 'Āmir bin 'Ammāra merşiye eylediği ḳaşide-i ṭavile-i bedi' asındandır didi (49b)."

4. Eserde aynı belâgat teriminden bahseden dokuz beytin tekrar edildiği görülmektedir. İkinci kez anlatılan beyitte anlatımın akışını bozmamak için beytin anlamı yeniden verilmemiştir. Ancak tekrar edilme sebebi belirtilmiş ve eksik kalan yerler tamamlanmıştır.

"Takṭî'i mirâren mürür itdi. Bu beyti tekrârdan ğaraẓı bunda olan ta'accübden nehy daḥi teşbîhün şenâsı bundan ötüri 'ulüvv-i mekân üzerine binâ' olınan şey'i 'ulüvv-i ḳadr üzerine binâ' mişillidür. Eger teşbîhi şenâsı ve inkârı ḳaşd olunmayaydı naşb u ta'accübden nehy içün cihet olmaz idi (103b)."

5. İsmâeddîn Efendi'nin Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh ederken titiz bir şekilde dikkat ettiği kısım; beyitlerde geçen kelime ve kelime gruplarının sarf ve nahiv bakımından izahlarının yapıldığı, anlamlarına açıklık getirildiği kısımdır. Şârih bu kısımda kelime veya kelime gruplarını tek tek incelemeye tabi tutmuş ve izah etmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde izahlarını ayet, hadis veya diğer kaynaklara yaptığı göndermelerle/atıflarla desteklemiştir.

"Ma'nâ-yı beyt: Taḥḳîḳ semâyı ref' iden Allāhü te'ālâ bize bir beyt-i şeref binâ eyledi ki ol beytün de'âimi cemi' de'âim-i beytden aḳvâ vü aṭveldür. Ḥafî buyrulmaya ان الذى سمك السماء ḳavlinde mebnî-yi 'aleyh ḥaber ya' nî لنا بيتا بنى ḥaberi zevḳ-i selîm katında rif' at u binâ cinsinden bir emir olduğına imâ vardır. Ammā بيتا الله بنى لنا dinilse bunun ḥilâfına olur. Ve yine bu ḥaber erfa' ü a'zām cemi' binâ olan semâyı ref' iden zātun fi'li olmağla beytinün binâsının ta'zîmine ta'riẓ vardır. Velhâsıl mücerred müsnedün ileyhi ism-i mevşûl ile irâd vech-i binâ-i ḥabere imâ degildür. Belki şân-ı ḥabere ta'zîm ile ta'riẓe vesile ḳılınur. Burada olduğu gibi. Tafşilen murâd iden Muṭavvel ü Aṭvele mürâcaat eyleye (22a)."

6. Kelimeleri sarf ve nahiv bakımından açıklarken de yukarıda zikredilen kaynaklara gönderme yapılmıştır. Bazı durumlarda iki veya daha fazla eser savundukları görüşe göre karşılaştırılmış; her ikisinin de görüşüne yer verilerek beytin şerhi ve anlamı genişletilmiştir.

"فاض ثمدى" nuñ fā' ilidür. kesr-i şâ-i müşelleşe ile fi'l-aşl mal-ı ḳalîl ma'nâsına idi. Şimdi bunuñla burada mal-ı ḳalîl irâde olındı. Ḳāmüsde fetḥ ü taḥrîk ile mal-ı ḳalîl ma'nâsınadır ve kendi içün madde yokdur didi. Dīvānda ve Şihâḥda yine fetḥ ile gelmişdür (143a)."

7. İsmâeddîn, belâgat ile ilgili eserlere başvurmanın yanında birçok dil ve belâgat âlimine; şârihe ve şerh kaynaklarına; yeri geldiğinde şeyhine ve şeyhinin şeyhlerine atıflarda bulunmuştur. Eserlere yapılan atıflarda olduğu gibi burada da âlimlerin görüşleri karşı karşıya getirilmiş ve okuyucuya karşılaştırma yapma imkânı sunulmuştur. Şârih anlatmak, vurgulamak istediği noktaları dil ve belâgat âlimlerini tanık göstererek açıklamaya çalışmıştır.

“‘Âlim-i Rabbânî Sa‘dû‘d-dîn Taftazânî Muhtaşarında dir ki bundan daḥi elṭafı budur ki sūḳ-ı Bağdâdda bir ḳatırcı ḳatırını sürüp gider iken ḳatır ḳarṭa çekdi. Meger dārü‘l-ḳazâ ‘udûlünden ba‘zısı orada ḥâzır idi. Ḳatırcı ḳatırın ḳarṭasını işitdiği gibi dābb ü ‘âdetleri üzere بلحية العدل didi. عدل kesr-i ‘ayn ile dengün bir ṭarafına ve bir şaḳḳına dirler. Derḥâl ba‘zı ḳurefâ العین didi. Ya‘nî gözünü aç ‘udûlden olan mevlâ bunda didi. Ve ‘Âlim-i Rabbânî Sa‘dû‘d-dîn Taftazânî dir ki ve yine bu ḳabildendir. Benüm ḳaşıdelerümün birinde vâḳi‘ oldı (122b-123a).”

8. Şârihin bazı beyitlerde atıfta bulunduğu kaynak veya kişilere karşı kendi görüşünü savunduğu görülmektedir.

“Ma‘nâ-yı beyt: Kerem zamânından şol şey’ ki oldı. Taḥḳîḳ ol kerem dâ‘imâ Yahyâ bin ‘Abdullâh Bermekînün ḳatında diri olur zîrâ kerîmdür. Aḳsâm-ı keremden bir kısmı ölmege ḳomaz. Şâḥib-i Muṭavvelün ta‘lîlî budur ki zîrâ kerîmdür. Kerîmi ihyâ vü tecdîd-i kerem ider. Bizüm zıḳr itdigimüz eblağdur. Fefhem. Ve Şâḥib-i Muṭavvelün tevcihine göre eger tecdîd-i kerem ḳılınsa bunda mezîd-i mübâlağa ve luṭf olur. Zîrâ kerem muḳtezasınca kerem meyyite vücûd hîbe ider (134a).”

9. İsmâeddîn Efendi’nin Telhîs ve Muhtasar’daki beyitlerin sarf ve nahiv bakımından izahlarının yapıldığı, anlamlarına açıklık getirildiği kısımda; beyitlerde bulunan bazı kelimelerin telaffuzunun doğru yapılmasına ve kelimelerin okunuşuna göre doğru yazılmasına özen gösterilmiştir. Kelimeler izah edilirken bazen başka bir kelimenin vezni ile ifade edilmiştir: “ḥedâ vezninde taḳvâ ma‘nâsına (27b).” Bazı durumlarda ise beyitte geçen kelimelerin telaffuzunu doğru yapmak adına kelimeyi oluşturan harfler “feth, kesr ve zamm” bakımından izah edilmiştir.

feth-i hemze ve sükûn-ı sā-i müşelsele ve zamm-ı mîm ile bir mevzi’ün ismidür. Burada murâd budur. Ve hemze mîm’ün kesriyle daḥi mervîdür. Bu rivâyete göre Feyyûmî kühl-i esved didikleridür. Me‘âdenî maşriḳda olur dimiş. Ba‘zı fuḳahâ kühl-i İsfehânî budur dimiş. Cevherî kendü ile iḳtiḥâl olunan bir ḥacerdür dimiş. Ḳâmûsda Esmûd Ahmed veznindedür ve mîm’i maẓmûm olur dimiş (34b).”

10. Beyitteki kelimelerin izahları yapıldıktan sonra İsmâeddîn Efendi’nin şerhindeki en önemli kısım beytin manasının verildiği “ma‘nâ-yı beyt” kısmıdır. Bu bölümde de yer yer dil ve belâgat âlimlerine ve bu âlimlerin eserlerine atıflarda bulunulmuştur. Şârih, beyitlerin manasını çoğu zaman kendisi vermiştir. Ancak dil ve belâgat eserlerini ve âlimlerinin görüşlerini hiçbir zaman göz ardı etmemiş hatta bu şekilde, karşılaştırarak kurulan anlamın daha sağlam olacağını düşünmüş olmalıdır. Bunun yanında “ma‘nâ-yı beyt” kısmında da belâgat kaynaklarından sıkça yararlanılmıştır.

“alâ vezni üzere göze dāḥil olan şey’dür ki göz anuñla müte‘ezzi olur. Muṭavvelde göze mülâzım olan dā’ gibi olan şey’dür didi. İḥtimâldür ki gözlerinün ḳazâsı ‘adem-i ḡafletten kināye ola ve yine iḥtimâldür ki gözleri ḳazâ ile meşḡule ola. Ḳazâsından ḡaflet itmediği gibi. Ḥafî buyrulmaya ḥarf-i revî tā’dur. Ve bu tā’dan evvel olan müşeddide-i meftûḥayı iltizam itdi ki şî‘rde lâzım degildür. Belki zillet ü müddet ü ḡayriyle tamām olur idi. Pes burada mültezim üç şey’dür ki anlardan bir şey’ lâzım degildür. Biri fethâ ve biri lām ve biri teşdîddür. Bu taḳrîrât u me‘ânî Aṭvel şâḥibinüñdür. Ammâ Muṭavvelde ebyât-ı selâşeye şu vechle ma‘nâ virüp dir ki memdūḥum olan ‘Amra şükr iderüm. Eger mevtüm terāḥî iderse ya‘nî ölüm baña mehel virürse ‘Amrdan bedel ‘aṭâyâsına şükr iderüm. Öyle ‘aṭâyâ ki ḳat’ olunmadı ve minnet ile muḥteliṭ olmadı (148b).”

11. Bütün bunların yanında, Mustafa İsmâeddîn edebî sanatları ve belâgat terimlerini tespit ettikten sonra hangi beytin hangi edebî sanata veya belâgat terimine misal getirildiğini –çoğunlukla

beytin manasının verildiği kısımda- açıklamıştır. Gerekli gördüğü belâgat terimlerinin lügat ve ıstılah manasını da açıklamıştır.

“Pes şâ‘ir şart ile cezâda vâkı‘ nâhînün nehy u maḥbûbenün vâṣīye ıṣāḥası ya‘ nî vâṣînün sözünü istimâ‘ miyânını her birleri hevâ vü hecrün mülâzemetleri üzerlerine tertîb itmede müzdevic kıldı. Buña müzâvece dirler. Müzâvece Lüğatde izdivâc ma‘ nâsinadur. İştilâḥda şartla cezâda vâkı‘ iki ma‘ nânun miyânını her birleri şey‘-i âḥerün üzerine tertîb itmede müzdevic kılmakdır (112a).”

Mustafa İsmâeddîn, şerhinin Arapça dîbâcesinde izlediği şerh yöntemi hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler ile çalışmamızda metinden örnekler göstererek elde ettiğimiz bulguların örtüştüğü görülmektedir.

“Bu beyitlerin sahibinin kırık dökük ifadelerini çıkardım. Ve aynı zamanda yalnızca sahibinden tebârüz eden ifadeleri sarfettim. Bunu yaparken latîf Türk metoduyla, garip kapalı lafızlardan hâlî olarak, yüksek bir düzen ve insicâmla, özgün bir anlatımla ve âlî bir tâbirle düzenledim. Her bir beytin arûzdaki bahrini, kusurlarını ve zihafalarını tek tek gösterdim. Beyitlerdeki lafızların doğru olmasına ihtimam gösterdim. Sonra beyitleri söyleyeni, alıntısını yaptığım kişiye güvenin hâsıl olması için uzun uzadıya beyân ettim. Sonra ifadelerin gramer açıklamalarını, kelimelerin kullanım şekillerini ve anlamlarını yazdım. İbâreleri, delilleri, nükteleri ve deyimleri sınıflandırdım, bunların ilişkili oldukları bazı ilim ve hikâyeleri de kaydettim. Her bir beytin manasını lafızlara temas ederek nahivcilere göre yazdım (2a).”

3. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ın belirgin özellikleri

Mustafa İsmâeddîn Efendi'nin et-Tansîsü'l Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ındaki belirgin özellikleri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. İsmâeddîn'in şerhine başlarken açıkladığı bahirler ve arûz kalıpları Türk edebiyatında kullanılmayan daha çok Arap edebiyatına mahsus arûz terimlerini ihtiva etmektedir. Arûz ilmine mahsus bu terimler Arap edebiyatında kullanılan darb ve bahirlere göre açıklanmış, izah edilmiştir.

2. Beytin/beyitlerin taktî'i yapıldıktan sonra, kim tarafından yazıldığı ve kimin için söylendiği ifade edilmiştir. Beytin/beyitlerin kim tarafından yazıldığından ziyade bazı beyitlerin kimin için söylendiği noktasında, yazıldığı dönem veya ortam hakkında ilginç bilgiler verilmekte, bu da okuyucunun gözünde beyitlerin çekiciliğini artırmaktadır.

3. Şerh ve haşiyeler sahalarında kendilerinden önce yazılmış, tartışılmış birçok metni, metin parçalarını, tartışma diyaloglarını, soru ve cevapları, bilgi kırıntılarını şu veya bu şekilde ihtiva etmektedir (Kara, 2010, 21).

İsmâeddîn'in şerhinde de kelimelerin okunuşu, anlamı ve hangi edebî sanata misal olduğunun belirtildiği bölümde yapılan atıflar oldukça önemli bir yer tutar. Şârih beyitleri şerh ederken daha önce belâgat ile ilgili yazılmış olan ana kaynaklardan, tercüme ve şerh kaynaklarından yararlanmış. Sırasıyla en çok Atvel, Mutavvel, Kâmûs, Tansîs, Sıhâh, Hevâdî, Mu‘avvel gibi eserlere atıf yapılmıştır.

Bununla birlikte dil ve belâgat âlimlerinin görüşlerine de sık sık müracaat edilmiştir. ‘Âlim-i Rabbanî Sa‘dü'd-dîn Taftazânî, ‘Allâme Zemahşerî (Cârullâh Allâme, Sâhib-i Keşşâf), Ebu't-Tayyib Mütenebbî, Ebû Temmâm, Hatîb-i Dımışkî (Kazvîni, Sâhib-i İzâh, Sahib-i Telhîs), Seyyid Şerif (Müdakkik, Cürçânî) bunlardan bazılarıdır. Şârih bu atıflarla dil ve belâgat âlimlerinin/eserlerinin görüşlerini karşılaştırma fırsatı bulmuştur. Böylece şerhinde en doğru sonuca varmayı hedeflediği düşünülmektedir.

4. Dikkat çekilmesi gereken bir husus var ki; İsmâeddîn, herhangi bir dil ve belâgat âliminin görüşünü koşulsuz kabul ilkesiyle eserine almamıştır. Bu yüzden farklı kaynakların veya kişilerin görüşlerini aynı anda ifade etmiştir. Her zaman olmasa da bazı durumlarda atıfta bulunduğu görüşlere

karşı çıktığına rastlamak mümkündür. En doğru şerhi oluşturmak adına kendi kaynaklarını işaret göstermiş ve "cevap olarak biz dirüz ki (128a)" gibi ifadelerle önemli yapı taşlarından olan dil ve belâgat âlimlerine/eserlerine eleştirel bir gözle bakmaktan da geri kalmamıştır. Şârihin tanık göstermelerle ve karşılaştırmalarla anlatımını güçlendirmeye çalıştığı aşıkardır. Lakin bazı beyitlerde atıfta bulunduğu kaynak veya kişilere karşı kendi görüşünü savunması onun özgün bir çalışma ortaya koyduğunu göstermektedir.

Türk edebiyatındaki şerh ve haşiyeler ciddiyle hesaba katılarak sıhhatli bir yere oturtulabilir (Kara, 2010, 7). Bu minvalde İsmâeddîn'in atıfta bulunduğu, şahit gösterdiği dil ve belâgat âlimlerinin/eserlerinin görüşlerini aynen aktarmak yerine yanlış ve yetersiz bulduğu görüşlere eleştirel yaklaşması, tartışmalı meselelerde kendi görüşlerini belirtmesi et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'a orijinal bir mevki kazandırmaktadır.

5. Eserde bulunan beyitlerdeki kelimeler sarf ve nahiv; bunun yanında belâgat terimleri ve edebî sanatlar bağlamında incelenirken yerine göre ayet ve hadislere de atıflar yapılmıştır. Bunu istişhâd geleneğiyle açıklamak doğru olacaktır. Zira istişhâd, sözlükte "şahit getirmek, şahit göstermek" manasına gelir. Lügat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde "bir kelimenin veya bir ifadenin lafız anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek" anlamında kullanılır. Bunun için getirilen örneğe şahit (çoğulu şevahid) denir. Bedî' ilminde ise şöyle açıklanmaktadır: "İlk önce bir söz getirilir, sonra onu, bundan doğan ve buna bir zeyil konumunda olan, doğruluğuna delil ve örnek teşkil eden diğer bir söz takip eder". Kur'an en fasih ve en belîğ söz kabul edildiğinden (Durmuş, 2001, 396-398) İsmâeddîn'in ayetlere ve sahih hadislere atıfta bulunması, şerhin inandırıcılığını ve kanıtlanabilirliğini artırmaktadır.

6. Şerhlerde daha çok izafetler olarak karşımıza çıkan sözcük öbekleri sık sık anlatılır. Bu arada edebiyat öğretimi de gözardı edilmez, metinde geçen sözcük-öbeklerinin bir araya gelmesinden doğan edebî sanatlar varsa onlara da kısaca değinilir. Fakat ayrıntılı belâgat bilgisi asla verilmez. Çünkü bu şerhin amacı dışındadır (Canpolat Taşçı, 2014, 86).

Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitler şerh edilirken beyitlerdeki kelimelerin sarf ve nahiv bakımından tek tek incelenmesi Arapçanın grameri hakkında bilgi sahibi olmak açısından önemlidir. Fakat beyitlerin bazılarında bu durum –yukarıda atıfta bulunulduğu gibi- belâgat terimleri ve edebî sanatların açıklanmasının önüne geçmiştir. Kelimeler derinlemesine incelenmeye çalışılırken beytin/beyitlerin hangi belâgat terimine ve edebî sanata misal getirildiği belirtilmemiştir. Bu durum şârihin bir eksikliği değil, şerhin amacının dışına çıkmama çabasıdır.

7. Mustafa İsmâeddîn'in, "ma'nâ-yı beyt" kısmında beytin/beyitlerin hangi belâgat terimine veya edebî sanata misal getirildiğini ifade etmesi, bununla yetinmeyip bazı beyitlerde belâgat terimlerinin lügat ve ıstılah manalarını vermesi, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlamanın yanında belâgat terimlerinin de doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışmalarla beytin/beyitlerin en güzel ve en sağlam manası oluşturulmaya çalışılmıştır.

8. Osmanlı'da yabancı-dil öğreniminde edebî metin şerhlerinin büyük rolü vardır. Şerhlerde öğretilcek dile ait oldukça geniş fonetik bilgisi verilir. Çünkü yanlış imla yanlış öğrenmeyi doğurmaktadır. Klasik metin şerhlerinde gramer kuralları metin içinde yeri geldikçe verilir. Metinden hareketle verilen gramer kuralları bol örneklerle pekiştirilir. Böylece şerh sonunda seviyesine uygun olarak bir öğrencinin yabancı dil öğretiminde bilmesi gereken kuralları öğretilmiş olur (Canpolat Taşçı, 2014, 85-88).

Mustafa İsmâeddîn'in beyit/beyitlerde geçen kelimeleri belâgat terimleri ve edebî sanatlar yönünden inceleyerek kelimelerin lügat ve ıstılah manasını vermesi ve ardından ne anlama geldiğini açıklaması bu görüşler ışığında değerlendirilabilir. Kelimenin anlamı verilirken hangi vezinde olduğu, harflerinin "feth, kesr, zamm" durumları, hangi kelimedenden türediği, hangi kelimenin tekili veya çoğulu

olduğu, isim/fiil/zamir vb. durumları, hangi dilde kullanıldığı gibi birçok ayrıntı dile getirilmiştir. Şârihin -diğer şerh metnlerinde de görülen bu yöntem- Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh ederken bir şerh metni sözlüğü oluşturduğunu ve aynı zamanda dil öğrenimine büyük katkı sunduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bilindiği üzere Türk edebiyatında belâgat ile ilgili ilk çalışmalar Arapça yazılmıştır. Türkçe yazılan eserler, şu anki bilgilerimize göre, Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm adlı eseri; Kazvî'nin Miftâhu'l-Ulûm'u özetlediği Telhîsi ve Taftazânî tarafından bu esere dayalı olarak yazılan Mutavvel ile Muhtasar isimli eserlerin tercüme ve şerhlerinden oluşmaktadır. Osmanlı coğrafyasındaki medreselerde bu temel eserlerin şerh, tercüme veya hâşiyeleri okutulmuştur.

Telhîs türünün özetleme ve kısaltmadan ziyade metni dil itibarıyla daha muhkem, yapı itibarıyla daha sistematik hale getirmek istikametinde işlediği görülmektedir. Arapça, Farsça, Türkçe dillerinin işlenmişliğinde, kelime ve kavramlarının daha ziyade tarif edilmiş olmasında ve nüanslar kazanmasında, nihayet ifade imkânlarının artmasında bu metinlerin rolü tahmin edilenden hayli fazla olmalıdır. Ayrıca telif türlerinden her birinin riayet etmek mecburiyetinde olduğu 5 kural da (problemin açıkça ortaya konması, farklı meselelerin üst başlıklar altında toplanması, anlaşılması zor meselelerin şerhi, ifade ve ibarenin güzelleştirilmesi/ tahkimi, anlaşılmayacak kadar kısa yahut lüzumsuz ifadelerle dolu olmaması) metin, şerh, muhtasar ayırımı yapmadan hepsi için aynı geçerlilikte ve önemdedir (Kara, 2010, 14-20).

Mustafa İsâmeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserinde Kazvî'nin Telhîs ve Taftazânî'nin Muhtasar'ında yer alan belâgat ilmine mahsus şahit beyitleri şerh etmiştir. İsâmeddîn, Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitleri şerh ettiği eserinde sırasıyla beyitlerin taktî'ini yapmış, beyitlerdeki arûz kavramlarını açıklamış, beyitlerde geçen kelimeleri sarf ve nahiv yönünden incelemiştir. Yeri geldikçe belâgat ile ilgili kavramların anlaşılmasına yönelik bilgiler de vermiştir. Bununla birlikte şerh edilen beyitlerin misal getirildiği edebî sanatları tespit edip açıklamış ve son olarak her beytin manasını yeniden kurmuştur.

Netice itibarıyla 18. yüzyılın son çeyreğinde vefat eden Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ı, şu anki bilgilerimize göre, belâgat ilmi için son derece önemli bir eser olup Osmanlı medreselerinde asırlarca temel ders kitabı olarak okutulmuş bulunan Telhîsü'l-Miftâh (Kılıç, 2007, 338) ve onun daha anlaşılır olması için yazılan Muhtasar adlı eserlerde geçen şahit beyitlere yapılmış bir şerhtir. Eser, belâgat ilmini öğrenme, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama bakımından son derece önemlidir. Bununla birlikte kendi zamanında ve o zamana kadar yapılan şerhler arasında mihenk taşlarından biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu eser Arapça sarf ve nahiv yönünden de zengin bilgiler içermektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında bu eserin şerh literatürümüzün önemli eserleri arasında bulunduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Avşar, Z. (2007). Şairlerin Görüp Unuttukları Bir Rüya: Belâgat, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall 2007 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II), p. 161-184, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.166>, ANKARA-TURKEY.
- Aytekin, M. (2006). *Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin "Matla'u'n-Nûr" Adlı Telhîs Tercümesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Bağdatlı İsmail Paşa. (1900). İsmâ en-Nakşibendî, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Müellifîn Âsârü'l-Musannifîn*, s. 402, İSAM Kütüphanesi 026445-02 GNL..
- Benli, M. S. (2005). "Miftâhu'l-Ulûm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s. 20-21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bulut, A. (2013). *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tâhir. (2000). "İsmâmeddîn Efendî", Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatçı (Haz.), *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 369-370, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Canpolat Taşçı, H. (2014). "Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Halleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, s. 73-97, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Çetin, N. (2014). Abdullah Nidâî Kaşgarî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Summer 2014, p. 345-363, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7280>, ANKARA-TURKEY.
- Dağlar, A. (2007). Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendî'nin Şerhi Belâgat'ına Dair, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II), p. 293-307, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.176>, ANKARA-TURKEY.
- Demir, G. (2016). *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Diriöz, M. (2002). Edebiyat Bilgi ve Teorileri I, Belâgat, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (11): 255-61.
- Durmuş, İ. (2001). İstişâd, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 23: 396-398.
- Güceyüz, İ. (2015). *Belâgat Literatürünün Târihî Seyri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Hatîb el-Kazvînî (2006). *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân'ın Eşsiz Belâgati*, Nevzat H. Yanık vd. (Haz.), İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım.
- Kaçar, M. (2017). Tûfân Vakti Hz. Nûh'a Teyemmüm Farz Mıdır? (Emîr Hüsrev Dehlevî'nin Şâhiyye Türündeki Bir Beytinin Şerhleri Üzerine), *Journal of Turkish Language and Literature-Littera Turca*, 3 (1): 119-135.
- Kara, İ. (2010). "Unuttuklarını Hatırla!" Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15 (3): 1-67.
- Kılıç, A. (2007). Altıparmak Mehmed Efendî ve Şerhi Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/3 Summer 2007, p. 332-339, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.134>, ANKARA-TURKEY.
- Mehmed Nâil Tuman. (2001). İsmâ, Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatçı (Haz.), *Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, s. 687, Ankara: Bizim Büro Yayınları.

- Mehmed Süreyyâ. (1996). “İsâmeddîn Mustafa Efendi”, Nuri Akbayar (Haz.), *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 802, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Zihnî. (b.t.). *El-Kavlü'l-Ceyyidfi Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid*, Üsküdar: Âsitâne.
- Murad, S. (2018). “Mustafa İsâmeddîn'in Müretteb Müfredât-ı Siyâhîsi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AUID)*, (11): 159-167.
- Mustafa İsâmeddîn. (1186/1772). *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar*, Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi 790.
- (b.t.). *Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 447.
- (1308/1890-91). *Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar*, İSAM Kütüphanesi 05696GOŞG..
- Müderrişoğlu, A. (2006). *Telhîs Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat*, Şükrü Özger (Haz.), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Oğraş, R. (2001). İSÂM (Mustafâ'İsâmed-dîn Efendi), *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u İnceleme-Metin*, (ET: 20.02.2019), s. 145, Burdur, <<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0>>.
- Özdoğan, M. A. (2002). Belâgatın Sistemize Edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvînî'nin Rolü, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2 (1): 97-106.
- Şanlı, İ. (2010). *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi (Tenkitli Metin)*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2004). Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları, *Journal of Turkish Studies, Harvard University (ABD)(Günay Kut Armağanı)*, 27 (4): 311-344.
- (2010). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 8. Baskı, İstanbul: Gökkuşbe.
- Şerîfî. (2012). *Hadikatü'l-Fünûn (Türkçe Telif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı)*, Mücahit Kaçar (Haz.), İstanbul: Okur Akademi.
- Tanyıldız, A. (2007). Kelimenin Fesâhati ve Fasîh Divân Örneği, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, p. 731-739, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.202>, ANKARA-TURKEY.
- Tural, H. (2011). *Arap Edebîyatında Arûz*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Uysal, R. S.(2010). *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Yazar, S. (2017). Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usûlü, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 1 (1): 97-126.